

Omaishoitaja turvallisuuden varmistajana

Tarja Ojala

Erikoistutkija, Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö

Omaishoitaja on sitoutunut hoivaamaan läheistään. Samalla hän ilman erillistä sopimusta sitoutuu pitämään huolta hoidettavastaan ja hoidettavansa turvallisuudesta. Samaan aikaan hänen tulisi pitää huolta omasta hyvinvoinnistaan, jotta jaksaa hoidettavansa kanssa.

Lähtökohta on mielenkiintoinen, sillä perinteisesti sosiaali- ja terveydenhuollon toimipaikoissa turvallisuusvastuu on ensisijaisesti toiminnanharjoittajalla, joissakin tapauksissa kiinteistön omistajalla. Turvallisuus nähdään laaja-alaisena: käsite sisältää asiakas- tai potilasturvallisuuden, henkilö- ja työturvallisuuden, liikkumisen turvallisuuden, kiinteistön ja toiminnan turvallisuuden, rikos- ja tietoturvallisuuden, varautumisen ja valmiussuunnittelun sekä paloturvallisuuden ja pelastustoiminnan.

Luettelo on hengästyttävän pitkä ja turvallisuuden käsite laaja. Ei ihme, että turvallisuuden varmistamiseksi organisaatiot ja kiinteistöjen edustajat palkkaavat asiantuntijoita tai ostavat palvelut ammattilaisilta. Lakisääteisesti. Turvallisuuden toteutumista valvotaan, ja työn kuormittavuudesta huolimatta henkilöstön elpymisellekin on tilaa: sosiaali- ja terveydenhuollon toimipaikoissa henkilöstö on töissä, työvuoron jälkeen tulee lepoaika, viikkolepo ja vuositasolla parhaimmillaan lähes 40 päivän vuosiloma.

Omaishoidossa, omassa kodissa, omaishoitaja varmistaa turvallisuuden parhaan kykynsä mukaan – silti usein ilman erityistä koulutusta, 24/7 eli ympäri vuorokauden, ympäri viikon, usein vähintään 330 päivänä vuodessa. Tai ympäri vuoden, mikäli omaishoitosopimusta ei ole tehty, tai sopimuksen tehneen omaishoitajan vapaapäiviä ei pystytä syystä tai toisesta järjestämään. Esimerkiksi huoli sijaishoidon osaamisesta tai hoidettavan – tai hoitajan – tunteet estävät tämän.

Omaishoito on pääsääntöisesti sekä hoidettavan että yhteiskunnan etu. Omaishoitaja mahdollistaa läheisensä kotona asumisen mahdollisimman pitkään. Hoitajalle omaishoitajaksi ryhtyminen voi olla täysin luonnollinen valinta – tai se tapahtuu puolittain pakon seurauksena. Läheiselle halutaan hyvä hoito ja hänen lähellään halutaan olla. Yhteiskunnan kannalta ratkaisu tarkoittaa myös taloudellisesti merkittävää säästöä hoivakuluissa.

Tilanne on kultareunainen pilvi, mikäli omaishoitaja ja hoidettava pärjäävät jouhevasti ja itsenäisesti, tai lisätukea tarvitessaan he saavat tarvittavat lisäpalvelut. Parhaimmillaan omaishoitaja ja -hoidettava voivat saada tukea myös järjestöiltä. Osallistuminen ei kuormita, vaan voimaannuttaa.

Pilvellä voi olla myös kääntöpuolensa. Kun hoitosuhde jatkuu, voi tulla tilanteita, joissa hoitajan omat voimavarat eivät enää riitä, vaan omaishoitaja on jaksamisensa rajoilla. Viimeistään tällöin – mieluummin jo ennen uupumista on avun pyytäminen oikein ja perusteltua. Sosiaalipalveluiden tulisi myös vastata tähän avun tarpeeseen, ja tukea sekä omaishoitajaa että hoidettavaa.

Käytäntö on osoittanut, että muutos hoidettavan kunnossa voi olla paitsi yhtäkkinen, myös hidas, jolloin hoitajan oma väsyminen hiipii salakavalasti. Omaishoitaja venyy ja joustaa loputtomasti. Hiipivä jatkuvasti paheneva ylikuormitus johtaa siihen, että apua ei ehkä osata pyytää, tai potentiaalista avun tarjoajaa ei paikanneta. Lisäksi voi olla vaikea yksilöidä avun tarvetta. Joskus apua ei eikä halutakaan pyytää, koska apu voi horjuttaa omaishoitoperheen taloudellista turvallisuutta. Hoitajan vapaapäivistä hoidettavalta perittävät asiakasmaksut voivat jo yksinään olla este vapaapäivien, saati ylimääräisten vapaapäivien pitämislle. Hoidettavaa ei ehkä haluta edes intervallijaksolle, koska sen seurauksena omaishoitoperheen talous voi

heittää kuperkeikkaa. Toki palvelumaksuista on mahdollista hakea vapautusta, mutta hakuprosessin byrokratia voi olla yksinään niin raskas, että omaishoitajalla ei välttämättä riitä siihen voimavarat.

On myös tilanteita, jossa Joskus pyydettyä apua ei saada. Palveluiden yhtenäistämisen nimissä sosiaalityöstä voidaan tarjota tukea, jota omaishoitoperheessä ei yksinkertaisesti tarvita, mutta se apu, jota todella kaivattaisiin jää saamatta.

Ilmoitusvelvollisuus mahdollisuutena

Jos tarvittavaa tukea ei muuten saada, on jokaisella mahdollisuus tehdä ilmoitus sosiaalihuoltoon. Ilmoitusvelvollisuus perustuu yhtäältä sosiaalihuoltolakiin, toisaalta vanhuspalvelulakiin, mutta myös lastensuojelulakiin. Ilmoitus tuen tarpeesta tehdään sosiaalihuoltoon ja sosiaalihuollon tulee ryhtyä asianmukaisiin toimenpiteisiin palvelutarpeen arvioimiseksi ja palvelun tarjoamiseksi. Tämän niin sanotun **huoli-ilmoituksen** saa tehdä kuka tahansa. Viranomaisilla tai heihin samaistettavilla henkilöillä ilmoitusvelvollisuus on lakisääteinen velvollisuus, mutta ilmoituksen voi tehdä myös tavallinen kansalainen. Omaishoitaja voi tehdä ilmoituksen omaishoidettavansa tilanteesta, mutta myös itsestään.

Jos arjen ja asumisen turvallisuutta uhkaa enemmän palovaara, ilmoitus voidaan tehdä pelastuslaitokselle. Tämä **vaarailmoituksen** tekeminen pelastustoimeen on jokaisen viranomaisen velvollisuus, mikäli he huomaavat palovaarallisen tilanteen, eivätkä pysty siihen itse vaikuttamaan. Yksityisen henkilön ilmoitus palovaarasta ei voi myöskään jäädä selvittämättä, syttymiseen saakka ei tarvitse odottaa.

Huoli-ilmoitus voidaan tehdä sosiaalitoimelle joko hyvinvointialueiden tai kuntien verkkosivuilta löytyvällä lomakkeella, sähköpostitse tai puhelimitse aikuissosiaalityöhön, lastensuojeluun tai vanhuspalveluihin. Häätätilanteissa luonnollisesti soimitaan hätänumeroon.

Lainsäädäntö, laatusuosituksot ja toimintaohjeet sekä palvelutarpeen arviointi pyrkivät jokaisen avun tarpeessa olevan henkilön tarpeiden mukaiseen palveluiden tarjoamiseen. Tuki voi kuitenkin jäädä syystä tai toisesta riittämättömäksi. Omaishoitoperhe on tässä suhteessa aivan erityisessä asemassa. Tämän vuoksi myös huoli-ilmoituksen hyödyntäminen avun saannin varmistamiseksi kannattaa ottaa omaishoidon työkalupakkiin.

Huoli-ilmoituksella avun pyytäminen, jos tilanteessa ei ole käytettävissä muita keinoja huolenpidon ja turvallisuuden varmistamiseksi ei ole häpeä, vaan oikeus. Ilmoittaminen on välittämistä tilanteessa, jossa itse ei enää pystytä riittävästi tukemaan, ei luottamuksen pettämistä.

Jos ilmoitusvelvollisuus mietityttää, kannattaa tukeutua tutkimustietoon. Suomessa tehdään todella paljon huoli-ilmoituksia. Kuinka paljon, se ei ole tiedossa, koska ilmoitusmäärästä ei kerätä kansallista tilastoa. Tämä tuli esiin THL:n tutkimuksessa, jossa selvitettiin mm. iäkkäiden kaltoinkohtelua. Pelastuslaitoksille vaarailmoituksia on vuonna 2022 tehty reilusti yli 1800 kertaa. Ilmoitukset ovat olleet pääosin aiheellisia tilanteissa, jossa tuen tarpeessa ollut henkilö ei ole jaksanut pitää huolta itsestään tai turvallisuudestaan. Vaarailmoitusten määrä on kasvanut korona-aikaa lukuun ottamatta jatkuvasti vuodesta 2011 alkaen, jolloin ilmoitusvelvollisuus tuli pelastuslakiin. Omaishoitotilanteiden osuutta kummankaan ilmoitustyyppin osalta ei ole tilastoitu, mutta omaishoitoperhe voi myös olla ilmoituksesta hyötyjä.

Ilmoitusvelvollisuudessa ei ole kyse pelkästään suomalaisesta ilmiöstä. Myös useissa muissa Euroopan maissa on käytössä samansuuntaista lainsäädäntöä ja jopa samat auttajat: sosiaaliviranomaiset, seurakunnat, mutta myös järjestöt ja vapaaehtoiset. Tukea kannattaa hyödyntää.